

LEDUNGEN

Kultur och miljö i Stockholms län

Nr 3/4 2020 40kr

Sommaröppet trots corona

Hur gick det för Söderbykarl?

Omprovning och förnyelse

Redan William Shakespeare skrev för fyra sekler sedan: "ur led är tiden". Under det här året kan vi hålla med honom att så är fallet. Vi lever i pandemins våld än en tid och väntar på att ett godkänt vaccin ska komma. Min upplevelse är dock att vi har lärt oss en del och långsamt trevar oss fram till ett mer normalt vardagsliv som omfattar våra viktiga sociala kontakter.

Många föreningar har varit stängda och inte bedrivit någon verksamhet medan andra har genomfört verksamheter som har sprängt tidigare erfarenheter när det gäller antalet besök. Vandringar, både till fots och cykel, har varit populärt. Andra föreningar har passat på att städa sina hus och förråd och att arkivera sin historia.

Vår digitala verklighet har gjort sig synlig på ett mer konkret sätt även i hembygdsrörelsen. Årsmöten har genomförts digitalt med goda erfarenheter, likaså styrelsemöten och andra arbetsmöten. Sakta men säkert ökar kunskaperna för att använda tekniken i verksamheten. De av förbundet anordnade grundkurserna i det digitala redskapet Zoom har varit populära och kommer att fortsätta under hösten så att fler ledamöter och medlemmar blir komfortabla med tekniken. Att leva är en ständig förnyelse! Ett av förbundets fokusområden under året är informationstekniken så häng på och lär dig mer om detta.

I dag är majoriteten av föreningarnas årsmöten genomförda. Förbundets årsmöte hölls hos Sollentuna hembygdsförening. På plats var cirka 20 ombud som tillsammans hade fullmakter för närmare 60 ombud. Före detta kulturministern Lena Adelsohn Liljeroth höll i ordförandeklubban på ett rutinerat sätt. Solen sken och Sollentuna hembygdsförening bjöd deltagarna på kaffe i trädgården efter förhandlingarna. De demokratiska villkoren är ett angeläget område för förbundsstyrelsen och därför tillämpade förbundsstyrelsen ett mer utvidgat förfaringsätt i samband med årsmötesprocedurerna. Möjligheten att delta i årsmötet utökades genom poströstning och utökad röstning via ombud. Att rösta via fullmakt betonades betydligt mer i år. Ett system som kommit för att stanna eftersom det ger fler medlemmar möjlighet att ta ställning till förbundets verksamhet genom att göra sina röster hörda på olika sätt.

Vi får alla ompröva våra verksamheter och det innebär inte bara elände utan även möjlighet till förnyelse. Riksförbundets generalsekreterare Jan Nordwall har uttryckt detta på ett mycket bra sätt: "En krisande ekonomi är allvarlig nog. Men tänk på att det är värre att tappa sugen. När drivkraften ebbar ut och lusten falnar står man inför en mycket värre form av konkurs än den ekonomiska".

Låt oss inte hamna där trots att samhället inte prioriterar ekonomiskt stöd åt kulturarvet inom hembygdsrörelsen som man gör till andra verksamheter i samhället. Vi har

mycket goda förutsättningar och en styrka att kunna utveckla vårt arbete genom alla ideella krafter som finns i hembygdsrörelsen.

Anita Lundin

*Ordförande,
Stockholms läns hembygdsförbund*

Innehåll

2 Ledare: Omprovning och förnyelse

3 Bra sommar trots corona

7 Vårdplanera och renovera

10 Utomhus i år

12 Fornlämningarnas historia

16 Spanskan, asiaten, corona

18 Rimbo i filmens värld

19 Renässans för kålroten

24 Bokrecensioner

27 Notiser

30 Krönika: Bli digital – praktiskt och roligt

Omslagsbild: Anton Koppanen i Erikskulles lanthandel.
Foto: Ingrid Jacobsson

Sommarjobbarna Felicia Hagås och Hanna Ingerby på Söderbykarls hembygdsgrd fick bland annat bättra på målningen med Falu Rödfrg.

Bra sommar, trots corona

Många hembygdsföreningar i länet ställde in sin sommarverksamhet när coronapandemin slog till. Men en förening som till och med haft mer öppet än vanligt är Söderbykarls fornminnes- och hembygdsförening. Tack vare samarbete med Norrtälje kommun fick föreningen sommarjobbande ungdomar som gjorde en stor insats.

TEXT OCH FOTO: INGRID JACOBSSON

"Allting fungerade jättebra. Vi hoppas kunna fortsätta nästa sommar, kanske med fler föreningar, men vi har inte fattat något definitivt beslut ännu."

EMILIA EKEBLAD, INTENDENT NORRTÄLJE MUSEER

Söderbykarls fornminnes- och hembygdsförening har sitt säte på Eriksskulle, ett fantastiskt område med ett tjugotal gamla hus, ett nyare museum och natursköna omgivningar. Vanliga somrar brukar man ha midsommarfest, sommarfest i slutet av juni och café på onsdagskvällar och söndagar. Men tack vare sommarjobbarna kunde föreningen ha café och museet öppet fem dagar i veckan, onsdag – söndag hela sommaren. Totalt har ca 2000 personer besökt Eriksskulle, ett par hundra fler än en vanlig sommar, trots att de båda stora sommarfesterna ställts in.

– Vi är väldigt nöjda med sommaren, säger Sanna Andersson Härdfeldt. Sanna är styrelseledamot i föreningen,

ORTSNAMNET SÖDERBY-KARL

Socknen bildades 1796 genom sammanslagning av Söderby och Karlskyrka socknar. Namnet skrivs både i två led och sammansatt, Söderbykarl, som hembygdsföreningen valt att göra. Betydelsen av Söderby är enkel, det är en sammansättning av väderstrecket söder och by.

Karlskyrka, som socknen Karl hette tidigare, är knepigare att härleda. Det syftar på det äldre namnet på kyrkan, Karlungskirkiu, som finns belagt sedan slutet på 1200-talet, då kyrkan byggdes på platsen. Kyrkan är i dag en ruin, Karls kyrkoruin, som ligger halvvägs mellan Söderbykarl och Estuna kyrkor. Karlung kan syfta på ett mansnamn, kanske en bonde eller helgonet Sankt Karlung.

Karlskyrka förkortades senare till Karl.

Söderbykarls hembygdsgränd Eriksskulle har ett tjugotal byggnader; bostadshus, magasin, en kvarn, båtsmanstorp med flera.

och har dessutom varit halvtidsanställd på Eriksskulle i sommar och fungerat som handledare för sommarjobbarna.

Totalt hade man nio ungdomar under sommaren, sex i taget. De gick omlott under sommaren, eftersom sommarjobbsgarantin gäller tre veckors arbete. Ungdomarna, som var iklädda gammaldags kläder för att levandegöra miljön, arbetade i café, höll i "pysselverkstaden" för barn, expedierade i lanthandeln, målade husen med mera.

– Alla verkade trivas, och var jätteduktiga, säger Sanna Andersson Härdfeldt. Några vill till och med komma tillbaka under Halloween och ordna en spökvandring!

Tanken på sommarjobbade hade funnits tidigare. För några år sedan hade Söderbykarlsföreningen under ett par somrar ett antal nyanlända ungdomar som arbetade på hembygdsgränd. Men problemet har varit att någon i föreningen måste vara handledare och finnas på plats hela tiden. I år löste detta sig genom att Sanna Andersson Härdfeldt hade möjlighet att gå in på halvtid.

Förfrågan kom tidigt i våras från Norrtälje museer om föreningen kunde tänka sig att ta emot sommarjobbade. Norrtälje museer är en kommunal museiorganisation med uppdrag att stötta och främja arbete med kulturarv i Norrtälje kommun. Kommunen har en sommarjobbsgaranti, men i år föll många arbetsplatser bort, eftersom vården inte tog emot ungdomar på grund av pandemin. Då blev det extra aktuellt att hitta alternativ. Idén om att ha sommarjobbade inom hembygdsföreningarna hade dock funnits länge, men i år blev det alltså verklighet. Emilia Ekeblad, intendent på Norrtälje museer, var ansvarig för satsningen:

– Vi började planera för detta för ett år sedan, men gick in i en intensivare fas i höstas. Vi ville genomföra ett pilotprojekt i en förening som vi visste hade bra verksamhet, så vi kontaktade Söderbykarlsföreningen. Och det föll väldigt väl ut!

– Jag tänkte att det skulle kunna vara ett roligt sommarjobb, och det verkar ju som om alla har trivts!

Men för att sommarjobba på hembygdsgränd måste ungdomarna ha kunskap om vad Eriksskulle är för plats och vad arbetsuppgifterna bestod i. Detta löstes genom en tvådagarskurs, som Emilia Ekeblad och Sanna Andersson Härdfeldt höll i.

– På kursen tog vi upp värdskap, bemötande, historierna kring byggnaderna på Eriksskulle med mera. Ungdomarna skulle vara väl förberedda, och det fungerade bra.

Ungdomarna var formellt anställda av Norrtälje kommun, och alla avtal och försäkringar sköttes av kommunen. Också Sanna Andersson Härdfeldts anställning gick via kommunen. Söderbykarls hembygdsförening behövde alltså inte

En symbol för sommaren 2020: handsprit och tvål på toaletten på Eriksskulle.

Sanna Andersson Härdfeldt fick anställning på Eriksskulle via Norrtälje museer, och har varit handledare för de sommarjobbade ungdomarna.

ägna sig åt administration, och det underlättade naturligtvis.

– Allting fungerade jättebra, tycker vi, säger Emilia Ekeblad. Vi hoppas kunna fortsätta nästa sommar, kanske med fler föreningar, men vi har inte fattat något definitivt beslut ännu. Diskussioner pågår nu under hösten.

På Norrtälje kommun är man alltså nöjd med Eriksskulleprojektet, och på Söderbykarls fornminnes- och hembygdsförening också.

– Vi har verkligen haft en riktigt bra sommar, tycker Sanna Andersson Härdfeldt. Bättre än vad vi kunde tro i våras när pandemin bröt ut.

– En del anpassningar av verksamheten har vi gjort, men de var enkla att göra. Vi brukar till exempel ha vår kaffeservering inne i museet, men den flyttade vi utomhus. Vi satte upp två stora partytält, och hade servering över disk, så besökarna behövde aldrig gå in och trängas någonstans. Flera besökare har också haft egna picknickkorgar med sig och suttit och fikat på området.

Loppisen som håller till i museets källare hade begränsningar på max fem besökare samtidigt i lokalen och uppe i museet hade man också koll på antalet.

– Vår verksamhet är ju väderberoende, påpekar Sanna Andersson Härdfeldt. Och i år hade vi ”lagom” väder. Det får inte regna för mycket, och inte vara stekhett, så får vi inga besökare. Men vi hade många soliga dagar, varma men inte heta, och det var bra för oss.

– Dessutom hade vi faktiskt en fördel av att många andra utflyktsmål i omgivningarna hade stängts. Vi hade inte så mycket konkurrens från andra som vi har normalt. ♦

SÖDERBYKARLS FORNMINNES- OCH HEMBYGDSFÖRENING

Föreningen bildades 1918 och är en Stockholms läns äldsta hembygdsföreningar. I dag har föreningen drygt 200 medlemmar.

Föreningen äger och förvaltar Eriksskulle hembygdsgränd och museum. Eriksskulle är ett litet Skansen med ett tjugotal byggnader som flyttats dit från olika platser i socknen samt närbelägna socknar; Lohärad, Roslagsbro och Estuna.

Marken uppläts till föreningen redan 1919 av en av grundarna, Erik Eriksson. Han fick ge namn till hembygdsgränden Eriksskulle. Syftet med gränden är att visa dels föremål från äldre tider, dels byggnader där människor bott och arbetat. På området finns bland annat väderkvarn, lanthandel, båtsmanstorp, bränneri och smedja.

Det nyaste huset på Eriksskulle är museet, som byggdes 1937 och byggdes ut på 1990-talet för att rymma föremålssamlingarna och Viksbåten. Båten är ett roddskepp från mitten av 1000-talet som hittades 1898 vid dikning av ängsmarkerna runt Eriksskulle. Men det var först på 1980-talet som man insåg hur unikt båtfyndet var. Viksbåten rekonstruerades då och placerades i museet 1996. Varje år firas Viksbåtens dag, ett välbesökt evenemang som hölls även i år 28 juli.

Det krävs proffs för att lägga om tak och putsa fasad. Enhörna hembygdsförening hade tur att få tag i skickliga hantverkare. Foto: Mona Elveskog.

Proffs och amatörer har renoverat i Enhörna

Enhörna hembygdsförening har ett museum med två hus, Småskolan och Storskolan. På området finns också en lekstuga och en bod. De två skolhusen var i stort behov av renovering, men det skulle visa sig bli ett omfattande och dyrt jobb.

Lösningen blev att söka bidrag!

TEXT: INGRID JACOBSSON

Mona Elveskog, ordförande i hembygdsföreningen har varit aktiv både när det gäller att söka bidrag och att måla och snickra själv på husen:

– Föreningen hade aldrig haft råd att göra dessa genomgripande renoveringar på egen hand, berättar Mona Elveskog. Fönstren var dåliga, liksom fasadputsen och taken, speciellt på Storskolan. Rappningen hade börjat falla ner, och vi bedömde att 20 procent skulle behöva rappas om.

– Storskolan är byggd 1850 och Småskolan 1901 så de har några år på nacken. Visserligen har de renoverats då och då, men inte så genomgripande som det blev nu.

Bidrag söktes och beviljades av Länsstyrelsens kulturmiljöenhet och Jordbruksverkets landsbygdsprogram (EU-medel). Ansökningarna tog tid, man måste noggrant beskriva vad som ska göras, bifoga offerter från två firmor med mera.

– Det är en hel del jobb med bidragsansökningarna, men jag vill absolut uppmana fler föreningar att söka, säger Mona Elveskog. Det är ju ett sätt att göra det möjligt att bevara kulturarvet, byggnaderna får inte förfalla.

10 procent av totalkostnaderna måste föreningen själv stå för, resterande 90 procent täcktes av bidrag. Hösten 2019 påbörjades fasadarbetet. Men hantverkarna och föreningen möttes av obehagliga överraskningar. Putsen visade sig vara pålagd på gammal färg, vilket gjorde att den släppte på flera ställen. Till slut insåg man att all puts på hela Storskolan måste knäckas ner. Plus att den gamla färgen måste slipas bort. Dessutom hittade snickaren takbjälkar och takvirke som var angripet av röta på flera ställen. Murare, snickare, målare och takläggare fick anlitas. Det var bara att söka tilläggsanslag, eftersom arbetet blev mer omfattande, och dyrtare, än beräknat.

– Som tur var fick vi även tilläggsanslagen, säger Mona Elveskog, och sedan startade arbetet på allvar.

När man söker bidrag från Länsstyrelsens kulturmiljöenhet ingår det att en byggnadsantikvarie måste undersöka byggnaderna först och sedan

följa arbetet. Antikvarien letade bland annat fram de rätta, gamla färgerna på skolorna och hittade att fönstren ursprungligen varit gröna, inte vita som de varit i många år.

Hantverkarna arbetade mestadels utomhus, på fasader och tak. Men inomhus, och till viss del utomhus, var det glada och duktiga amatörer i föreningen som ställde upp för diverse arbeten.

– Vi är en grupp på 5 – 7 personer som arbetat med renoveringarna, berättar Mona. Vi är visserligen amatörer, men har jobbat en hel del med målning med mera på våra egna hus, så vi var inte helt okunniga!

Coronapandemin kom och ställde till det för föreningen, som annars har en stor arbetsgrupp på ca 75 personer, som brukar ställa upp vid olika aktiviteter. Men nu kunde man inte vara så många.

”Det är en hel del jobb med bidragsansökningarna, men jag vill absolut uppmana fler föreningar att söka. Det är ju ett sätt att göra det möjligt att bevara kulturarvet, byggnaderna får inte förfalla.”

MONA ELVESKOG,
ORDFÖRANDE ENHÖRNA HEMBYGDSFÖRENING

– Det har gått bra ändå, säger Mona Elveskog. Vi har fernissat golv, målat en del invändigt och sedan fortsatte vi med utomhusjobb av bara farten.

– Vi målade vår lekstuga och boden som tidigare inrymde skolans utedass. På den lagade vi också hål i en vägg, tillverkade ny ventilationsskorsten med mera. Det har varit slitsamt, men roligt!

Trots pandemin har Enhörna hembygdsförening haft söndagsöppet med kaffeservering utomhus, hela sommaren. Besökarna har också, några i taget, kunnat gå in i skolhusen och se på utställningarna där.

– Vi har haft mellan 35 och 60 besökare varje söndag, säger Mona Elveskog nöjt, och vi har aldrig haft så många långväga gäster tidigare. Det märks att många semestrat hemma i år. Och vi har fått så mycket beröm för de fina skolhusen! ♦

Foto:
Mats Elveskog.

Frivilliga krafter har fernissat skolsalens golv så att det blänker. Foto: Juha Nyberg.

Duktiga medlemmar i hembygdsföreningen har hjälpt till med renoveringen. Här målar Kicki Lindqvist. Foto: Mona Elveskog

Vårdplanera mera!

En plan behövs för att bevara gamla byggnader och miljöer. Vårdplan, vårdprogram, skötselplan eller underhållsplan – det finns många typer av dokument. Alla syftar till att bevara de särdrag hos en byggnad eller bebyggelsemiljö som bidrar till deras kulturhistoriska värde.

TEXT: STINA HAGELQVIST, BEBYGGELSEANTIKVARIER, STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Att förvalta kulturhistoriska miljöer innebär ett stort ansvar gentemot framtida generationer och tyvärr, ett praktiskt, ibland slitsamt och inte sällan kostsamt arbete. En vårdplan kan lätta på bördan. Under 2020 har Stockholms läns museum tagit fram vårdplaner för ett antal hembygdsföreningar i Stockholms län och ser fram

emot att samarbeta med ytterligare andra under 2021.

På Riksantikvarieämbetets hemsida (raa.se) går det att läsa om vård- och underhållsplanering mer i detalj. Och, som framgår av RAA:s information, kan detta bli mycket komplext. Stockholms läns museum har tagit fram en egen, enklare mall i form av en

checklista som vi använder vid våra platsbesök.

Vårdplanen utgör startpunkten för en långsiktig underhållsplanering av en byggnad eller en bebyggelsemiljö. Den beskriver förutsättningarna för ett bevarande och är utgångspunkten för hur byggnaden eller bebyggelsemiljön bör skötas, vilka metoder och material som bör användas och hur vårdinsatser bör prioriteras. Vårdplanen lägger med andra ord grunden för den årliga skötseln och det mer långsiktiga underhållet av byggnaden.

I vårdplanen beskrivs inledningsvis byggnadens eller bebyggelsemiljöns kulturhistoriska sammanhang. Byggnadens eller byggnadernas plats i landskapet och förhållande till varandra, funktioner, gestaltning och konstruktion berättar mycket om hur människor levit, vilka normer och ideal som präglat livet, vilka material och tekniker som funnits till hands och inte minst hur byggnaderna använts. Byggnaden är sitt eget arkiv, ett dokument över sin egen historia. Tillbyggnader, omgestaltningar eller något så vanligt som flera lager tapet bidrar till fler spännande årsringar som är viktiga att bevara för att förstå byggnadens historia och kulturhistoriska värde.

Det är därför centralt att både löpande underhåll och punktinsatser i både form av till exempel mindre lagningar eller större renoveringsinsatser dokumenteras så att ursprungliga delar och material respektive tillägg, ändringar och renoveringar kan identifieras. Fördelen med en vårdplan är att den ger en överblick över byggnadens skick som kan följas upp genom årliga undersökningar och att den underlättar planeringen av de insatser som krävs för att hålla byggnadens delar i ett funktionellt skick. Detta gör att man också kan budgetera för de eventuella renoveringar som krävs.

I vårdplanen finns utrymme att anteckna vilka åtgärder som genomförts. Ett syfte med vårdplanen är att den ska fungera som en loggbok som uppdateras årligen efter den

genomgång som behöver göras varje år för att kontrollera om nya skador uppkommit eller andra förändringar skett. Det är klokt att göra skillnad mellan löpande underhåll, planerade åtgärder för att avhjälpa skador och mer akuta insatser.

Också tidigare vårdåtgärder ingår i planen för att få syn på äldre skador och vilka material och metoder som då använts. Dessa kan ge indikationer om orsaken till eventuella problem. En del förbättringar och renoveringar som gjorts efter cementens, plastfärgernas och fogs kummets intåg har tyvärr ibland bidragit till fler problem än vad materialen löst. Moderna material rimmar illa med gamla hus.

Under ett platsbesök identifieras och dokumenteras skick, slitage och skador. Det kan röra sig om allt från helt naturlig nedbrytning av byggnadsmaterial och färg till allvarliga skador som följd av exempelvis sättningar i mark eller trasiga tak. Med hjälp av ovannämnda checklista granskas synliga delar av huset. Såväl grund, konstruktion, exteriör som interiör studeras. En byggnads

värsta fiende är fukt som ökar risken för röta, mögel, svamp och skadedjur. Det är i första hand byggnadens syll som ligger i riskzonen, särskilt om grunden är låg, marknivån har höjts eller växtlighet skuggar grunden och bidrar till högre fukthalter i luft och material. Den här typen av problem är vanliga och kan på sikt orsaka stora skador. Också taket kan vara en svag punkt och behöver därför ses över årligen. För att få en rättvisande teknisk bedömning inför en större åtgärd behövs dock en fackman med teknisk kompetens som kan avgöra skadornas omfattning, föreslå lämpliga lösningar och ge kostnadsförslag.

Förutom själva besiktningen är arkivmaterial som äldre fotografier och historiska kartor till stor hjälp för förståelsen av husets historia och kulturhistoriska värde. Hembygdsföreningarna kan således genom att vårdplanera mera bidra till en hållbar utveckling och till att flera miljömål uppnås, som ett rikt odlingslandskap, levande skogar, levande sjöar och vattendrag och inte minst god byggd miljö. ♦

”Fördelen med en vårdplan är att den ger en överblick över byggnadens skick som kan följas upp genom årliga undersökningar och att den underlättar planeringen av de insatser som krävs för att hålla byggnadens delar i ett funktionellt skick. Detta gör att man också kan budgetera för de eventuella renoveringar som krävs.”

STINA HAGELQVIST,
BEBYGGELSEANTIKVARIE, STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Foto Elisabeth Boogh.

VÅRDPLANER

På Kulturarv Stockholm kultur-arvstockholm.se/kulturmiljo/ kan du läsa mer om vårdplaner för hembygdsgräddor och ladda ned de vårdplaner som hittills tagits fram.

Adelsö hembygdsgrädd
Almare-Stäket
hembygdsgrädd
Björkö-Arholma
hembygdsgrädd
Botkyrka hembygdsgrädd
Brännkyrka hembygdsgrädd
Edsbro hembygdsgrädd
Färingsö hembygdsgrädd
Fasterna hembygdsgrädd
Grödinge hembygdsgrädd
Haninge hembygdsgrädd
Häverö-Edebro
hembygdsgrädd
Husby-Ärlinghundra-Märsta
hembygdsgrädd
Ingarö hembygdsgrädd
Länna hembygdsgrädden,
Kvarngården
Länna hembygdsgrädden,
Morastugan
Ljusterö hembygdsgrädd
Lohärads hembygdsgrädd
Muskö hembygdsgrädd
(pågående)
Pythagoras vänner
Riala hembygdsgrädd
Rimbo hembygdsgrädd
Salems hembygdsgrädd
Sankt-Eriks Gille Roslags-Bro
hembygdsgrädd
Singö hembygdsgrädd
Söderbykarls fornminnes- och
hembygdsgrädd
Sollentuna hembygdsgrädd
Sorunda hembygdsgrädd
Sotholms-Näs
hembygdsgrädd
Upplands Väsby
hembygdsgrädd
Värby-Fittja hembygdsgrädd
(pågående)
Väddö hembygds- och
fornminnesgrädd
Värmdö skeppslags
fornminnesgrädd
Össeby hembygdsgrädd

Vandringar i stället för möten

"Undvik att träffas inomhus". "Håll avstånd". "Två meters lucka". Alla har vi hört uppmaningarna från Folkhälsomyndigheten till leda. Men det går att vända även pandemirestriktioner till något positivt. Flera hembygdsföreningar har satsat på vandringar i närområdet – något som blivit mycket uppskattat. Här ger vi exempel från hembygdsföreningarna i Boo, Täby och Hägersten.

Lär känna din hembygd i Boo

Under ett normalt år brukar Boo hembygdsförening hålla föredrag, bildkvällar, vår-, höst- och julmarknad. I år hölls vårt sista ordinarie evenemang i början på mars, sedan slog coronan till och allt fick lov att göra en paus.

Under sommaren har vi dock haft vår hembygdsgård i Koldalen på Värmdön öppen och besökare har kommit för en stunds samvaro.

Inför höstsäsongen började styrelsen fundera på hur vi skulle kunna ordna hösten och kom fram till att vi skulle satsa på vandringar. Med start den 22 augusti påbörjades vandringssäsongen. Flertalet av vandringarna går under epitetet "lär känna din hembygd" och går då i olika delar av Boo gamla socknen. Vi får lära oss om hus och platser som finns och har funnits och hur utvecklingen har varit fram till den tid vi befinner oss i nu.

Vid de promenader som vi hittills

haft har vi fått uppleva varierande väder och deltagarantal. Vädret kan man inte göra så mycket åt men det har i alla högsta grad påverkan på deltagarantalet. Enligt vad styrelsen kunnat erfara är vandringarna uppskattade. Det är både ett sätt att ta sig ut och få lite motion samt träffa andra människor utan att behöva komma för nära.

*Magnus Sjöstedt,
Boo hembygdsförening*

Arkeologisatsning i Täby

Samtliga aktiviteter inställda! Hur hålla kontakten med våra medlemmar? För Täby Hembygdsförening blev den arkeologiska utgrävningen av vikingatida gården Vikby i Viggbyholm en möjlighet. Grävningen startade 1 juni och kommer att pågå till 31 oktober.

Genom föreningens digitala tidning Fornminnesnytt kan medlemmarna följa utgrävningarna i bild och text. Hittills har sex nummer om grävning-

arna publicerats. Fornminnesnytt har idag ca 1500 prenumeranter samt 873 följare på Facebook och kan även läsas på föreningens hemsida.

Undertecknad är redaktör, och jag bevakar även utgrävningarna på plats. Då har jag chans att informera ströbesökare och på så sätt har nya medlemmar värvats.

Många guidade visningar har genomförts för allmänhet och skolklasser. Visningarna har i skrivande stund (sista veckan i september) samlat ca 1000 besökare, givetvis i grupper om 50. Många besökare återkommer regelbundet.

En visning speciellt för medlemmar i hembygdsföreningen ingick redan från början i arkeologernas uppdrag. Specialvisningen krävde föransökan. Gränsen gick ju av kända skäl vid 50 deltagare. Trots bläst och kyla denna septemberkväll var stämningen hög bland de 48 deltagarna, plus två guider, som var närvarande.

”Efter den första chocken beslutade vi oss för att vända på terminerna. Vår förening har i vanliga fall en vår- och en hösttermin men nästan ingen verksamhet under sommaren. I år blev vi tvungna att utnyttja den varma delen av året på ett coronasäkert sätt och satte i gång med Närpromenader med distans.”

BIRGITTA BIESHEUVEL,
HÄGERSTENS HEMBYGDSFÖRENING

På bilden på motstående sida ser vi medlemmar i Boo hembygdsförening som har fikapaus under en vandring i Tollare.

Foto: Magnus Sjöstedt.

Till vänster lyssnar medlemmar i Hägerstens hembygdsförening på guiden Dipak Lahiri under en konstvandring i Västertorp.

Foto: Birgitta Biesheuvel.

Nedan ser vi en rad arkeologiintresserade från Täby hembygdsförening som vandrar runt utgrävningarna vid Vikby i Viggbyholm.

Foto: Leif Grönwall.

De populära guiderna Rosanna Jönis och Lars Andersson från Uppdrag arkeologi imponerades av deltagarnas kunskaper och spännande frågor. Alla kom pålästa till visningen.

*Leif Grönwall,
Täby hembygdsförening*

Närpromenader i Hägersten

Den 7 och 8 mars hade vi ett mycket välbesökt arrangemang i Aspudden. Förutom utställningsskärmar visade vi filmer i ett litet rum där folk nästan satt i knät på varandra. Fem dagar senare ställde vi in all verksamhet för hela våren.

Efter den första chocken beslutade vi oss för att vända på terminerna. Vår

förening har i vanliga fall en vår- och en hösttermin men nästan ingen verksamhet under sommaren. I år blev vi tvungna att utnyttja den varma delen av året på ett coronasäkert sätt och satte i gång med Närpromenader med distans.

Vi arrangerade med hjälp av våra guider vandringar på platser dit både guiderna och medlemmarna skulle kunna ta sig utan buss eller T-bana. Hägersten är stort så vi breddade ut oss i så många stadsdelar som möjligt. Grundidén var att det skulle vara högst 10 deltagare vid varje vandring och gensvaret från våra funktionärer var otroligt positivt.

När september månad var slut har vi genomfört 14 vandringar och dessutom en sångaktivitet. Vi sjöng på Bellmansdagen vid Bellmans källa i Mälarhög-

den – avspärrad med plastband för att det inte skulle kunna samlas mer än 50 personer.

Men nu kommer den mörka årstiden och vi måste tänka i nya banor. Styrelsemötena genomförs fortfarande via DUO-appen. Vi har lyckats få in e-postadresser till 350 av våra drygt 500 medlemmar och vi skickar våra medlemsbrev oftare och med e-post till dem som finns i registret. Vi använder mer av vår tid till dokumentation och har börjat sammanställa Faktablad som också skickas digitalt till så många som möjligt.

Och när vintern kommer kanske vi klär på oss ordentligt och ger oss ut på flera Närpromenader i omgivningarna!
*Birgitta Biesheuvel,
Hägerstens hembygdsförening*

Från antikviteter till kulturmiljöer

Intresset för forntiden och arkeologin växte fram redan på 1600-talet. Då registrerades runstenar, mynt, gamla lagböcker, allt möjligt som ansågs vara "antikviteter" eller fornminnen. Under seklernas gång har kriterierna vidgats till det vi i dag kallar kulturmiljöer som omfattar bland annat odlingsytor och industriella miljöer.

TEXT: KLAS LUNDKVIST, STYRELSELEDAMOT, STOCKHOLMS LÄNS HEMBYGDSFÖRBUND

”1753 grundas Kongl. Svenska Witterhets Akademien av drottning Lovisa Ulrika. Gustav III ombildade akademien 1786 till Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Studiet av antikviteter överskuggades dock under 1700-talet av intresset för naturvetenskaperna. Men 1805 uppmärksammades behovet att bevara fornlämningarna vid de omfattande skiftena inom jordbruket.”

KLAS LUNDKVIST, STOCKHOLMS LÄNS HEMBYGDSFÖRBUND

fornminnen – och i förlängningen till våra dagars kulturmiljövård.

Prästerna och lantmätnarna hade också viktiga roller vid kartläggningarna, trots att prästerna var lite kluvna till att dokumentera de katolska och förkristna lämningarna.

1666 fick vi landets första ”kulturmiljölöslag” Placat och påbudh om gamble monumenter och antiquiteter, på initiativ av rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie och Bureus efterträdare riksantikvarien Johan Hadorph. Detta är troligen den äldsta fornminnesförordningen i Europa, med undantag av några författningar i Vatikanstaten.

I samband med Placatet instiftade rikskanslern Magnus Gabriel de la Gardie Antikvitetskollegium i Uppsala som skulle lyfta fram gamla händelser och föremål. Uppgiften för kollegiet var att: ”vår svenske och göte nations gamla och märkelige bedrifter och äminnelse tecken ifrån deras föräldrande och mörker åter uti ljust draga”. 1666 - 93 genomfördes den första mer systematiska inventeringen, ”Rannsakningar efter antikviteter”, detta var en del av stormaktstidens ambitioner. Vid stormaktstidens slut avtog intresset för fornminnen och fornminnesvård.

1753 grundas Kongl. Svenska Witterhets Akademien av drottning Lovisa Ulrika. Gustav III ombildade akademien 1786 till Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Studiet av antikviteter överskuggades dock under 1700-talet av intresset för naturvetenskaperna. Men 1805 uppmärksammades behovet att bevara fornlämningarna vid de omfattande

skiftena inom jordbruket. Vitterhetsakademien blev 1826 högsta statliga myndighet för tillsynen av landets fornlämningar och riksantikvariens verkställande ämbetsman. Ett organiserat inventeringsarbete inleddes och flera viktiga arkeologiska undersökningar genomfördes, bland annat i Birka och Visby.

1867 kom en starkare fornminnesförordning som bland annat slog fast att ingrepp på alla typer av fasta fornlämningar var straffbara. Även skyddet för kyrkorna förstärktes. Förordningen upprättade en mer fullständig lista över olika lagskyddade fornlämningstyper och begreppet ”fast fornlämning” introducerades. Fornminnesförordningen slog visserligen fast skyddet av fornlämningar men den var ändå för svag för att möta tidens förändringar med urbanisering och järnvägsbyggande.

Arkeologin som vetenskap utvecklades starkt under 1800-talet. Tre-perioderssystemet: stenålder – bronsålder – järnålder, som utvecklades av danskarna Thomsen och Worsaae, etablerades också i Sverige. Under andra hälften av 1800-talet och tidiga 1900-talet växte ett nytt intresse fram för våra fornlämningar, bland annat startades en rad regionala och lokala fornminnesföreningar samt riksorganisationen Svenska Fornminnesföreningen 1869.

Ett första mer systematiskt kartläggningsarbete av fornlämningar kom till stånd i början av 1900-talet. 1920- och 1930-talen präglades av utredningar och diskussioner om utvidgning av fornminnesbegreppet, till exempel kunde då vägar, vägmärken, ►

Gustav II Adolf inträttade ämbetet som riksantikvarie den 20 maj 1630. Då utsågs Johannes Bureus (1568 - 1652) till den förste riksantikvariern. Han var en av 1600-talets mest framstående runforskare, hade varit kungens privatlärare och väckte intresset för fornminnen, eller ”antiquiteter”, hos sin elev.

Tillsammans med prästen Martin Laurentii Aschaneus och en ung juriststudent, Johan Henriksson Axehiell, reste Bureus runt i landet och ritade av runstenar, samlade mynt och gamla krönikor, lagböcker, brev och handskrifter. Under ledning av Bureus lade dessa ”rikskansens antiquarij” grunden till 1600-talets forskning kring

Del av en ringlad keramikkruka. Närmare en vikingatida människa än hennes tumavtryck i leran kommer vi väl knappast! Foto: Leif Grönwall.

FORNSÖK

Registreringen och dokumentationen av fornlämningar har en lång historia. Sedan 1990-talet har det gamla pappersbaserade fornlämningsregistret successivt digitaliserats. Riksantikvarieämbetet (RAÄ) ansvarar för registret. Det datoriserade registret heter i dag FORNSÖK och finns på adressen <https://app.raa.se/open/fornsok/>. Registret är oerhört detaljerat, men du får god hjälp i att söka om du går till Hjälpfunktionen på webbplatsen som du hittar direkt i Menyn.

Då du går in i Fornsök möts du av en översiktlig karta. Klicka på Sök uppe till höger och sedan på Sök lämning. I fältet till vänster kan du i rutan Ange geografiskt område skriva in den plats du är intresserad av. Du kan också filtrera på olika kategorier och typer av lämningar, till exempel alla runstenar i din kommun. Har du numret på den fornlämning du söker skriver du förstås in det. Skriv det som sockennamn nr:1, till exempel Fresta 7:1. Viktigt att ha med kolon, annars blir det ingen träff. Du kan också välja Sök uppdrag. Då får du upp en lång lista med universitet, länsstyrelser, olika arkeologiföretag med flera, som sysslar med arkeologiska undersökningar och utgrävningar. Vill du veta om det pågår något arkeologiskt projekt nära dig skriver du bara in platsens namn i sökrutan, klickar på sök, så får du upp en lista på både avslutade, pågående och planerade uppdrag.

Då du har fått fram informationen om en viss fornlämning i vänstermenyn finns två användbara funktioner högst upp:

Dela: om du vill skicka den aktuella fornlämningen som en länk i ett mejl. Länken måste kopieras och klistras in där du vill ha den. Utskriftsversion: här går det att spara dokumentationen som en PDF, som du senare kan skriva ut.

broar och järnframställningsplatser klassas som fornminnen.

1923 blev Sigurd Curman riksantikvarie. Medan fornfynd samlades i Stockholm blev kulturmínnesvårdens aktörer ute i landet allt fler. Utvecklingen skapade ett behov av ett organiserat samarbete mellan Stockholm och övriga landet, och Curman skapade ett centralt chefsämbete med nya funktioner. Provinsmuseerna ute i landet förstärktes genom inrättandet av landsantikvartjänster. Riksantikvarieämbetet blev ämbetsverk och fick sitt namn 1938. 1943 invigdes det nybyggda Historiska museet.

Det är 1937 som grunden lades för dagens fornminnesregister. Då fattades ett beslut om en modern ekonomisk karta. Den driftige riksantikvarien Curman insåg att där hade kulturmiljövården en unik möjlighet att få med också fornlämningarna på den kartan. Ett omfattande inventeringsarbete tog vid, ett arbete som pågick i flera decennier. I den första grundläggande etappen (1938 -1977) låg fokus främst på gravar. Från 1970-talet vidgades kriterierna för vad som kunde vara en fornlämning och man uppmärksammade hägnader/stensträngar, odlingsytor, fossil åkermark, röjningsrösen och industriella lämningar.

1942 kom en ny Fornminneslag som gällde fram till 1988 då Kul-

turmiljölagen (tidigare kallad Kulturmínneslagen) antogs. Den lagen sammanförde de tidigare olika lagstiftningarna inom kulturmiljöområdet. Begreppet kulturmiljö introducerades, fokus skiftades från den enskilda fornlämningen till kulturarvet i ett större sammanhang. Kulturmiljölagen visade också på en förändrad syn på kulturarvet och kulturmiljöns värden. Lagen inleddes med orden "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvar för detta delas av alla". Kulturmiljölagen reviderades senast 2014, vilket innebar en insnävring av fornlämningsbegreppet, nu måste en fornlämning vara från före 1850. Tidigare var kriteriet varaktigt övergiven. Nu benämns lämningar tillkomna efter 1850 som övrig kulturhistorisk lämning.

Fram till början av 1990-talet var fornminnesregistret bara tillgängligt på papper hos Riksantikvarieämbetet och Länsstyrelserna. Sedan har det successivt utvecklats digitalt fram till det som idag är FORNSÖK på Riksantikvarieämbetets webbplats raa.se (se faktaruta).

Källor:

Ola W Jensen: Fornlämningsbegreppets historia (RAÄ 2006)

Gert Magnusson: Det dokumenterade landskapet i: Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 58 (2009)

Hej!

Jag heter Annika Strådal och är verksamhetsutvecklare på Sensus studieförbund. Vi har vårt säte i Medborgarhuset på Södermalm och vill även finnas till hands där det finns verksamhet i gång. Folkbildning ligger mig varmt om hjärtat, där människor möts runt ett gemensamt intresse. Därför är det glädjande att Sensus och Stockholm läns hembygdsförbund med föreningar inlett ett samarbete.

Vi har under ett par år setts i olika sammanhang. Det har varit utbildningar inom föreningskunskap, föreläsningar på Sensus, olika träffar och vi har även varit ute på besök på ett antal hembygdsgårdar.

Syftet med samarbetet mellan hembygdsrörelsen och Sensus är att sprida kunskap om hur man med folkbildningsarbete kan tillvarata och sprida kunskap om kulturarvet genom folkbildande metoder. Vi vill medverka till att öka delaktigheten i hembygden och bidra till att öka bildningen om kulturarvet.

Under 2020 har vi haft behov av digitala mötesplatser och folkbildningen fortsätter på nätet! Ni är viktiga som håller föreningsverksamheten igång – i demokratins anda!

Vi har tillsammans startat upp introduktionskurser i verktyget Zoom under hösten och fler tillfällen kan erbjudas vid behov. Vi kommer också erbjuda kurser för dig som vill och ska hålla egna digitala träffar framöver.

Du är också välkommen till Sensus digitala verktygslåda – en plats för att stödja dem vi samarbetar med i steget till digital folkbildning på distans. Vår verktygslåda är fylld till brädden med material som hjälper dig i den digitala omställningen. Du hittar den på sensus.se.

Vi på Sensus erbjuder också annan inspiration och utbildning, här är några exempel

Arrangera årsmöten över internet

Tips och trix för att ordna inspirerande och energirika digitala årsmöten med hjälp av Zoom och Votell.

Väx i ditt uppdrag

Väx i ditt uppdrag är ett utbildningskoncept till för att stärka arbetet i föreningar. Här finns metoder för att utveckla gruppen, engagera flera, skapa en styrelse som gör skillnad, opinionsbilda lokalt och att stärka valberedningens roll och uppgift. Utbildningen kan skraddarsys vid behov. Du kan också delta i någon kurs som är planerad där du träffar andra föreningar. Vi har återkommande kurser under höst- och vårterminen.

Grundläggande kassörutbildning

En föreläsning där du får svar på vad en föreningskassör behöver göra och ha ansvar för.

Vi ser fram emot att få träffas på riktigt igen och då ses vi i Medborgarhuset på Södermalm eller i er hembygdsförening.

Välkomna!
Annika Strådal
Sensus studieförbund
annika.stradal@sensus.se
www.sensus.se

sensus

Spanskan, asiaten och corona

Världen har drabbats av flera pandemier under seklernas lopp; digerdöden, spanska sjukan, koleran, asiaten och corona är bara en handfull av dem.

Vilken har varit värst? Går de att jämföra? Givetvis är skillnaderna stora vad gäller vårdens kapacitet, tillgången på läkemedel med mera. Men jämförelserna är ändå intressanta. Vi får här några reflektioner kring tre av pandemierna: spanska sjukan i början av 1900-talet, asiaten 1957-58 och dagens corona/covid-19.

TEXT BARBRO NORDLÖF OCH GERDT SUNDSTRÖM, HUDDINGE HEMBYGDSFÖRENING (SPANSKA SJUKAN)

BERNDT SEHLSTEDT, HÄSSELBY HEMBYGDSFÖRENING (ASIATEN)

Spanska sjukan drabbade unga

Vi har i flera månader fått dagliga uppdateringar om smittade och döda i det nya viruset, närmare 6 000 personer har dött i Sverige. Några av dem möter vi med namn i intervjuer och reportage i medierna - eller i dödsannonserna.

För ett annat perspektiv, omfattningen, går man som alltid bäst till källan, det vill säga Statistiska Centralbyrån (SCB). Med dagens tio miljoner invånare är dödstalet för viruset i genomsnitt cirka 60 per hundra tusen i befolkningen. Av SCB:s Dödsorsaker 1918 framgår att dödstalet i spanska sjukan det året var 471. Spanska sjukan var också en allvarlig form av influensa, vars ursprung är okänt. Detta dödstal kan jämföras med till exempel kikhosta

med 11 per hundra tusen, difteri 31 och dåtidens gissel tbc (tuberkulos/ lungdot) 176.

Det är bra att bli påmind om att även "beskedliga" barnsjukdomar tog många tusen liv ännu på 1920-talet. Vaccinationsskeptiker borde läsa SCB:s publikationer.

Oproportionerligt många äldre dör som bekant i det nya viruset, medan spanskan däremot främst drabbade unga människor. Skälet till detta tror man är att de unga inte förvärvat viss immunitet under "ryska snuvan" 1890, som många som var vuxna då drabbades av. Just den åldersgrupp som var nyfödd eller spädbarn 1890 drabbades allra värst av spanskan, synligt i överdödligheten för åldersgruppen 25

- 29 år för året 1918 (Statistisk Årsbok 1925). Två procent av hela åldersgruppen dog, vilket gjorde enormt intryck på samtiden. Liknande överdödlighet har setts för andra influensavågor, men dessa senare, nya virus tycks ha medfört en kraftigare reaktion hos äldre vuxna.

Var spanskan den hittills värsta epidemin? Tack vare att Sverige har världens äldsta någorlunda tillförlitliga befolkningsstatistik från 1749 vet vi att dödstalet var 425 i den kända koleraepidemin 1834. Mindre känd är den förfärliga smittkoppepidemin 1779, med dödstalet 725 (Sverige utom Finland). Den lämnade nästan inga spår i litteraturen eller på annat sätt, men meddelades i ovannämnda Dödsorsaker med sedvanlig ackuratess. Den drabbade främst barn under tio och var 1700-talets stora dräpare, vid sidan av kriget. Omkring 300 000 dog i smittkoporna under 1700-talet, mycket höga tal i en befolkning kring 1 miljon. Möjligen medverkade detta till att Sverige 1816 blev först med obligatorisk smittkoppsvaccination. En del epidemier har haft hastiga och kortvariga men förödande utbrott. Andra har funnits under längre tid och krävt många offer varje år.

På 1700- och 1800-talen ringde kyrkklockorna för varje dödsfall. Alla påmindes alltså ideligen om sjukdomen/ döden och blev oroliga. Rykten spreds - det kan man göra utan mobil och mail - människorna är sig lika. I dag är det inte klockor som hörs, utan ambulanssirener, som nog kan oroa om de hörs för ofta, liksom upprepad rapportering i media. Med dagens stora informationsutbud kan både bra och dålig information spridas snabbt. Man tror på olika rykten, att följa expertråd tar emot.

Statistik kan vara svårtolkad: SCB påpekade i sin analys av dödsorsakerna 1918 att dödstalen minskade i TBC under spanskan, sannolikt därför att många i olika stadier av lungdot lättare föll offer för spanskan, som blev dödsorsaken när "ett betydligt antal tuberkulösa personer, vilka sannolikt eljest skulle inom tämligen kort tid hava dött av sin sjukdom, nu borttrycktes av den hastigare förlöpande influensan".

Asiaten blev bara en notis

Troligen kommer vi att få se liknande effekter på registrerade dödsorsaker bland äldre i nutid. Förmodligen kommer vi att se färre dödsorsaker som till exempel hjärtsjukdomar i år.

Under spanska sjukan försökte man hindra smittan genom att stänga skolor, kyrkor och andra mötesplatser, men inkallelserna till militärtjänst skedde som vanligt och många unga män dog på regementena. Under spanskan visste man inte bättre, men nu vet man, och bör vara förberedd, på pandemier.

Spanska sjukan liksom det nya viruset drabbar olika hårt lokalt, vilket kan bero på olikheter i hur man bor och geografisk rörlighet. Spanskan drabbade svårt i norra Sverige, som sannolikt undgick det mesta av ryska snuvan, men som fick järnvägen i början av seklet. SCB noterade också 1918 att boendeformer och befolkningstäthet kan påverka smittsamhet och dödlighet bland annat för tbc-sjuka: "På lungso-ten ensam kommer ett dödstal av 145, å landsbygden 134, i städerna 173".

Huddinge hade 1918 fyra tusen in-vånare. I grova tal dör respektive föds ungefär en procent av befolkningen årligen, det vill säga runt fyrtio personer. År 1918 dog 37 Huddingebor, varav 12 i "lunginflammation" eller "influensa". År 1919 dog 56 Huddingebor, därav 11 i "influensa", motsvarande ett dödstal på ca 300 per hundrausen.

Hälften av dem som dog i spanskan i Huddinge 1918 - 19 var mellan 20 — 40 år. (Endast två fall angavs explicit som "spanskan".) 1917 dog 21 personer och 1920 48 personer, men ingen i influensa någotdera året. Hur det gått med dagens virus i Huddinge vet vi ännu inte. ♦

Avsnittet om spanskan och corona är ett utdrag ur en artikel ur Huddinge hembygdssällskapets skrift Gammalt & Nytt nr 3/2020

Att läsa vidare:

Huddinge hembygdssällskapets skrift Gammalt & Nytt nr 2/2010 om pesten och 3/2010 om spanskan

*Mats Bergmark: Från pest till polio
Berndt Tallerud: Skräckens tid
Margareta Åman: Spanska sjukan*

Pandemin som härjade 1956 – 58, och som här kallades "asiaten" hade förstås sitt ursprung i Asien. Den upptäcktes i Kina tidigt 1956, och spreds därifrån över världen fram till 1958. Enligt vissa källor avled globalt 1 100 000 människor, men siffran kan ha varit betydligt högre.

Asiaten i Sverige nådde sin kulmen i oktober 1957 med drygt 310 000 smittade varav 90 000 i Storstockholm. Man har bedömt att en miljon svenskar bar på viruset. Statsminister Tage Erlander fick smittan, liksom det norska kungahuset.

Asiaten skördade många människoliv – även i Sverige. Till skillnad från coronapandemin var inte enbart äldre en utsatt grupp, utan även barn och unga. Den mediala bevakningen var inte tillnärmelsevis på den nivå som den varit under senare pandemier. I en uppsats från Södertörns högskola visar Sofia Hvenström och Lee Martin att av nyhetsmaterialet i Aftonbladet och Dagens Nyheter 1957 om asiaten bestod 52 procent av notiser, bara 1 procent var helsidor. 2009, när svininfluensan härjade, hade notismaterialet i samma tidningar sjunkit till 22 procent, helsidesmaterialet ökat till 11 procent.

När man bläddrar i lokaltidningen Västerort för 1957 i Hässelby museum bekräftas bilden av den lågintensiva mediabevakningen av asiaten. Tidningen bevakade Spånga, Vällingby, Bromma och Hässelby, men bara en enda gång (!) under 1957 nämns pandemin och dess inverkan på hälsoläget och samhällsfunktionerna i Västerort.

I en mycket diskret enspaltig notis torsdagen den 17 oktober 1957 hittade jag rubriken "Influensan slår mot enstaka klasser". Kort berättas att "Influensan inte tycks ha drabbat skolorna i någon större utsträckning, men det finns enstaka klasser där hälften eller fler av eleverna har insjuknat".

Asiaten var dock mycket närvarande i samhället. Upp emot 70 procent av de värnpliktiga vid flera regementen smittades, repetitionsövningar ställdes in, permissionsförbud gällde på de militära förläggningarna, skolor kunde stängas under enstaka dagar och besöksförbud rädde på landets sjukhus. Ett stort antal sjukskrivna fanns inom

Statens Järnvägar, Televerket, Postverket samt Stockholms Spårvägar – de sistnämnda reducerade trafiken. Medicinalstyrelsen utfärdade "Råd till allmänheten i influensatider" som i förebyggande syfte publicerades i media.

En av många som aldrig kommer att glömma asiaten är Barbro Jernström, sekreterare i Hässelby Hembygdsförenings styrelse. Hon drabbades nämligen själv av viruset och blev, som hon säger, "fruktansvärt sjuk". Så här berättar Barbro om veckorna på hösten 1957:

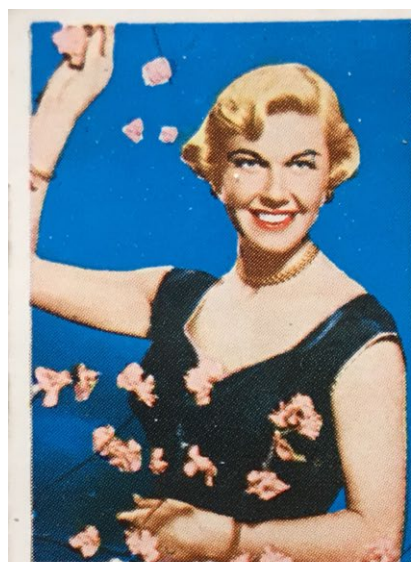
– Jag var 16 år och gick på en internatskola med inriktning på lanthushåll. I skolan fanns flera utbildningar, och vi var rätt många elever i olika åldrar. Hösten 1957 skulle vi få permission för att åka hem till föräldrarna, om det inte var någon i familjen som var sjuk. I min familj var mina yngre systrar sjuka och jag blev därför kvar på skolan tillsammans med flera andra elever.

– Vi var tre flickor som fick erbjudande om att hjälpa till i köket hos vår rektors föräldrar, som skulle ha en större middag. Efter utfört arbete fick vi som tack gå på bio. Jag minns att vi såg den då jättopulära filmen Tommy Steele story. När vi kom tillbaka till skolan var allt som vanligt, men nästa morgon vaknade jag med hög feber, ont i halsen och kroppen och jag blev fruktansvärt sjuk. Även de två andra flickorna blev sjuka. Vi blev liggande i cirka två veckor: Det var en hemsk sjukdom, jag har inte varit med om något liknande efter denna pärs.

– Men det verkar som jag blev immun för gott. Efter asiaten har jag inte varit sjuk i en enda säsonginfluensa, slutar Barbro Jernström.

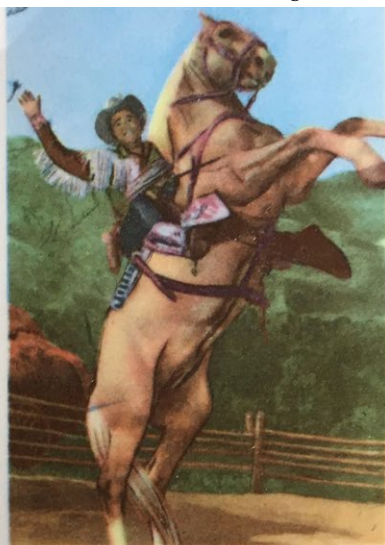
Kommer coronapandemin liksom asiaten så småningom att flyta in i glömskans dimmor? Kommer dagens 10-åringar när de blir 70-plussare omkring 2080 att minnas 2020 med Anders Tegnell, social distansering, stängda biografier och kyrkor, dödsfall på äldreboenden och jakten på ett verk- samt vaccin? Ett är säkert: för de historiskt intresserade kommer det att finnas hur mycket som helst att läsa. ♦

Avsnittet om asiaten är ett utdrag ur en artikel publicerad i Hässelby Hembygdsblad nr 128

Doris Day

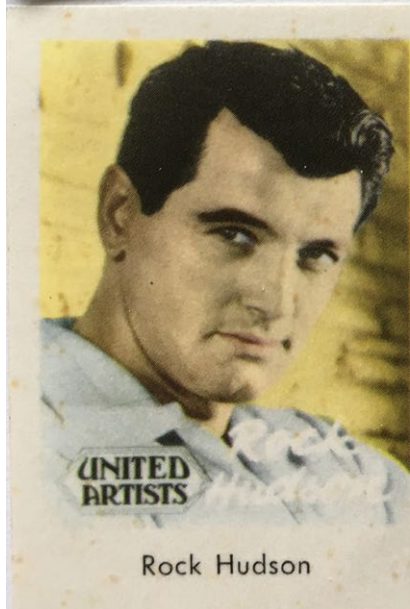
Nr 623

ROY ROGERS

Paramount

Nr 36

Rock Hudson

Elisabeth Taylor

Nr 621

Rimbo i filmens värld

Åsa-Nisse flyger i luften, Soldat Bom och Tusenbröderna är några av de filmer som delvis spelats in i Rimbo. Hembygdsföreningen har i sommar visat filmarvet.

TEXT GERD LINDGREN

På grund av coronapandemin hade Rimbo hembygdsförening bestämt att alla vårens och sommarens aktiviteter skulle ställas in. Men när Folkhälso-myndigheten lättade på restriktionerna, bestämdes att vi skulle öppna vårt sommarcafé med hembakade bullar och kakor under fem veckoslut.

Vi ville då också bjuda på något kul-

turellt. Så vi gjorde utställningen "Från filmens värld", utställningskurator var Ulla Wilert.

Det började med att Hembygdsföreningen fick ta över ett antal gamla filmaffischer, som hittats i ett hus, som skulle säljas. Affischerna var uppklistrade på masonitskivor, som hade använts som isolerande väggbekläd-

nad i en snickarverkstad. Sidan med filmbilderna var vända inåt väggen, så bilderna var välbevarade. De kom bland annat från filmerna *Sommaren med Monika*, *Takvåningen*, *Moderna Millie*, *Drömpojken* och *Den misstänkta värdinnan*, alla från 1960-talet. Dessa blev stommen i utställningen.

Förutom ovan nämnda filmaffischer visade vi fotografier och tidningsurklipp från inspelningen av tv-serien *Kejsarn av Portugallien*, som till viss del spelades in på Tolvångsgården (1992).

Även tv-serien *Någonstans i Sverige* (1973) och filmerna *Soldat Bom* (1948), *Johan på Snippen* (1956), *Åsa-Nisse flyger i luften* (1956), *Barnens ö* (1980), *Höjdhoppa'n* (1981) och *Tusenbröder* (2002-2005) är delvis inspelade i Rimbo med omnejd.

Under förra seklet drev nykterhetsrörelserna IOGT och NTO varsin biograf i Rimbo. Affischer från deras filmvisningar plockades fram ur vårt arkiv.

En stor samling gamla "filmisar" (filmstjärnebilder) visades också.

Utställningen blev ett mycket uppskattat utflyktsmål och en nostalgitripp med många besökare. ♦

Dags för renässans för kålroten

Kålrot – kan man använda den till något annat än rotmos? Ja, den kan vara ingrediens i allt från drinkar till indiska grytor. Fråga Matti Wiking Leino i Kålrotsakademien, som också gärna vill se kålgårdar hos hembygdsföreningarna.

TEXT: INGRID JACOBSSON

FOTO: PATRIK ARNEKE

Kålrötter

Kålroten är faktiskt vår enda inhemska nyttoväxt. Den uppstod som en korsning mellan en rova och en kålplanta, riktigt när vet man inte, men det var troligen på 1500 – 1600-talet. Någon upptäckte den nya växten i sin odling, smakade och upptäckte att den var god, och sedan dess har den odlats. Kålroten har ingen vild släkting, den är unik.

2015 bildade arton personer, nio män och nio kvinnor, Kålrotsakademien (kålrotsakademien.se). I akademien är många yrken blandade: kock-

ar, kommunikatörer, agronomer med flera. En av agronomerna är Matti Wiking Leino, forskare vid Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet. Han har själv odlat nyttoväxter sedan han var pojke, då han tidigt började beställa fröer från föreningen Sesam.

– Kålroten har gjort en omväxlande klassresa, säger Matti Wiking Leino. På 1700-talet var den populär i matlagningen, men sedan föll den i vanrykte och blev mer en foderväxt för djur. Under första och andra

Matti Wiking Leino och kålroten "Svensk". Foto: Linda Wiking.

världskrigen var många mer eller mindre tvungna att äta kålrötter, så då fick den en stämpel som "kristidsmat", något som tyvärr hängt kvar. Men nu ska vi i akademien ändra på det!

Akademien gav nyligen ut boken *Underbara kålrötter* (Isaberg förlag). Där skildras kålrotens historia, och både smak och utseende på 51 olika sorter beskrivs noggrant. Akademien har provsmakat alla 51, och dessutom lagat en rad rätter, det finns både gamla och nya recept i boken. Och akademiens propagerande för kålroten har lönat sig, 2018 ingick kålrot med lagerbladskräm i huvudrätten vid Nobelmiddagen, komponerad av Tom Sjöstedt. (I övrigt ingick bland annat selleri, kantarellkräm, högrek, potatis och purjolök i rätten.)

KÄRT BARN HAR MÅNGA NAMN

Kålroten har spritts från Sverige till andra länder, och har därför ofta benämningar som syftar på ursprunget.

Swede eller rutabaga (från det västgötska rotabagge) i USA och England.

Schwedische Rübe i Tyskland. Chou suédois eller le rutabaga i Frankrike.

La rutabaga i Italien.

Rutabaga heter också mästerekocken Mathias Dahlgrens lakto-ovo-vegetariska restaurang i Grand Hotel i Stockholm.

Mathias Dahlgren är en av ledamöterna i Kålrotsakademien.

Källa: Underbara kålrötter

Men vad har då allt detta med hembygdsföreningar att göra? Jo, Matti Wiking Leino tycker att föreningarna gärna kan skapa kålgårdar och odla bland annat kålrötter.

– Jag har varit ute och föreläst för flera hembygdsföreningar, och ofta har de en liten kryddgård på sin tomt. Men ingen har en kålgård.

– Det är inte svårt att odla kålrötter och olika kålsorter, säger Matti Wiking Leino. Och det skulle verkligen vara ett sätt att bevara kulturarvet. Jag märker att intresset är stort, ofta blir de arrangerande hembygdsföreningarna förvånade över hur många som kommer och lyssnar på mina föreläsningar.

Men kålrötter brukar vara väldigt anonyma i butiksdiskarna, bryr sig kunderna om olika sorter?

– Inte än, men snart kommer olika sorter att säljas. Det finns till exempel ett par odlare i Östergötland, bröderna Blomqvist på Prästtorp gård i Fornåsa, som specialiserar sig på kålrötter. De ska bland annat odla Kålrotsakademiens favorit Vintjärn som ska säljas i ett premiumsortiment i butikerna.

Matti Wiking Leino har också märkt ett ökande intresse för äldre sorters spannmål, grönsaker och baljväxter, något som han själv också intresserar sig för. Han har givit ut boken *Spannmål – svenska lantsorter*, som kom 2017, och tillsammans med Lena Nygårds gav han 2013 ut *Klint Karins kålrot och Mor Kristins böna*.

Men att använda sig av gamla spannmålssorter i dag är inte helt enkelt.

– Du kan inte baka bröd enligt dagens recept med de gamla sorterna, och inte med gamla recept på dagens mjöl. Spannmålen har utvecklats hand i hand med bakmetoderna.

– Mjöl nuförtiden innehåller mycket mer gluten än förr, eftersom degen behandlas på annat sätt i bagerierna. Degen måste vara mer "slitstark".

– Omvänt tar de gamla sorterna upp mycket mer vatten, så recepten måste anpassas. Men visst går det att lära sig att baka på gammalt vis.

"Det är inte svårt att odla kålrötter och olika kålsorter. Och det skulle verkligen vara ett sätt att bevara kulturarvet. Jag märker att intresset är stort, ofta blir de arrangerande hembygdsföreningarna förvånade över hur många som kommer och lyssnar på mina föreläsningar."

MATTI WIKING LEINO, AGRONOM OCH KÅLROTSFANTAST

Kålrotsakademien provsmakar femtio olika kålrotssorter på restaurang Rutabaga. Foto: Patrik Arneke.

I sin forskning studerar Matti Wiking Leino egenskaper hos gamla fröer, och utvinner DNA från flera hundra år gamla fröer han hittar på de mest ovanliga ställen. Han har bland annat hittat fröer på kyrkvindar, vid arkeologiska undersökningar av gravar och vid vrakdykningar. Det går inte att odla så gamla fröer (utom ett 151 år gammalt akaciafrö som han fick att gro på Julita gård), men däremot kan man bestäm-

ma vad som odlades på olika platser i Sverige.

– Jag jobbar mig bakåt i tiden, säger Matti Wiking Leino. Jag började arbeta med modern växtförädling vid Sveriges Lantbruksuniversitet, men nu håller jag på med arkeobotanik, en sammanslagning av arkeologi och botanik. Och så odlar jag själv i min trädgård, bland annat kålrötter förstås. ♦

Gör något roligt i höst.

Genomför en studiecirkel.
På distans eller med corona-
anpassade fysiska träffar.

>> sakerforeningsgard.se
>> hembygd.se/forsakring

I väntan på att coronaläget stabiliserar sig – passa på att göra något roligt och berikande i höst. Genomför studiecirkeln Säker föreningsgård – antingen som distanskurs med videomöten eller som fysiska coronaanpassade studieträffar.

TEXT: FÖRSÄKRINGSKANSLIET, LÄNSFÖRSÄKRINGAR

Studiecirkel eller självstudier?

Frågan är helt upp till er. Vill ni genomföra en studiecirkel kan ni få stor hjälp av Studieförbundet Vuxenskolan eller annat studieförbund. Generella regler för en studiecirkel är följande: En studiecirkel måste ha minst 3 deltagare som träffas/videomöts minst 3 gånger samt att cirkeln måste omfatta minst 9 studietimmar à 45 minuter.

Genomför en distanskurs ...

Ett coronasäkert sätt att genomföra en studiecirkel är att ha träffarna via videomöten. När studiecirkeln är startad och deltagarna klara bestämmer ni en tid för ert första videomöte. Vill ni ha hjälp med att komma igång kan Studieförbundet Vuxenskolan hjälpa till med ert första möte. För tips på gratis digitala verktyg att använda er av för exempelvis videomöte

besök Vuxenskolas webbplats sv.se och klicka på "Digitala verktyg".

... eller ha fysiska träffar

Fysiska träffar måste i dagsläget självklart anpassas med tanke på spridningsrisken av corona men det betyder inte att de inte går att genomföra. Nedan följer några generella tips som kan anpassas utifrån aktuellt läge och era deltagare.

1. Lyssna först och främst på Folkhälsomyndighetens uppdaterade rekommendationer kring att undvika smittspridning.
2. Ses utomhus om möjligt och håll distansen. En studiecirkel på 3-8 deltagare kan med fördel genomföras utomhus där stolar ställs upp i en vid cirkel med minst 1,5 meters avstånd.
3. Ta med egen fika och var noggranna med handhygien och handsprit före och efter kontakt med gemensamma ytor.
4. Boka in fler tillfällen i kalendern än nödvändigt. Om vädrets makter inte alls är med er vill ni kanske hoppa över ett tillfälle. Likaså kan tillfällen behöva ställas in på grund av sjukdom.

5. Studieförbundet Vuxenskolan kan hjälpa er att skriva ut studiematerialet om ni vill ha det i pappersform.

6. Kom igång
Kontakta Studieförbundet Vuxenskolan för hjälp att starta igång en studiecirkel. Anmäl er också på sakerforeningsgard.se. Ni får direkt inloggningsuppgifter för att komma åt studiematerialet.

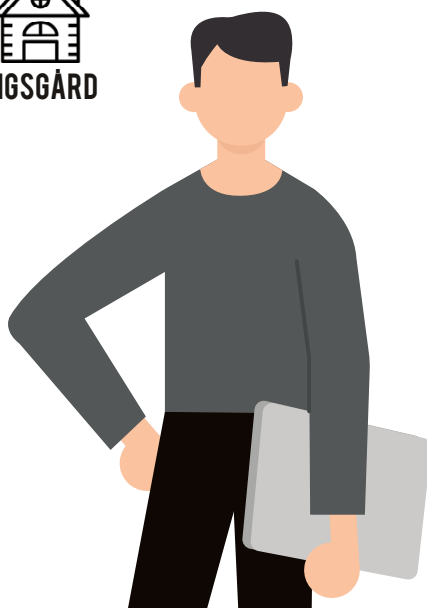
7. Lycka till!

Nu är det bara att köra på tills ni är klara. Har ni frågor eller funderingar?

Kontakta försäkringskansliet på **0200-22 00 55** eller forsakring@hembygdsforbundet.se.

STUDIECIRKLAR

1. Säker föreningsgård
Vad är Säker föreningsgård? – sakerforeningsgard.se
2. Det goda landet
Om samhällsutveckling och integration – hembygd.se/studiematerial
3. Föreningsutveckling
Om föreningsarbete – hembygd.se/studiematerial

Tid över att tänka framåt?

I väntan på bättre tider. Gå kostnadsfri utbildning. Bli experter på att förebygga skador. Belönas med en självriskcheck värde 9 400 kr. Studera själv eller som coronaanpassad studiecirkel.

Så här gör ni >>

sakerforeningsgard.se

0200-22 00 55 | hembygd.se/forsakring
forsakring@hembygdsforbundet.se

Anderssvedja – en by i Roslagen

Av Jan Åhman. Utgiven på Blurb 2020.

Ett par mil nordost om Norrtälje, i hjärtat av Roslagen, ligger byn Anderssvedja. Här har bokens författare, Jan Åhman, sina rötter och här har han bedrivit ett omfattande dokumentationsarbete. På nära fyrahundra sidor får vi följa byns utveckling från mitten av 1800-talet och fram till vår tid, ett imponerande arbete med hög detaljskärpa.

Anderssvedja - en by i Roslagen
Jan Åhman

Åhman har valt att fokusera på den mest omvälvande perioden i den svenska landsbygdens utveckling under historisk tid. Startpunkten är Laga skiftet, stadgat 1827, och för Anderssvedjas del påbörjat i mitten av 1850-talet. Nu skulle gårdarnas ägor slås samman till så få enheter som möjligt och gårdarna flyttas från de gamla byarna ut till de nya sammanlagda ägor. En process som inte sällan tog årtionden att genomföra. För Anderssvedjas del pågick arbetet fram till början av 1880-talet. Från Laga skiftet får vi sedan följa gårdarnas utveckling fram till vår egen tid.

Den detaljerade beskrivningen av byn bygger på flera olika typer av källmaterial. Under slutet av 1970 och början av 1980-talet genomfördes ett par studiecirkelar om byns historia. Materialet från dessa tillsammans

med handlingar från Laga skiftet samt husförhörlängder har Åhman vävt samman i sin skildring. Men han låter oss också möta dagens människor i Anderssvedja genom de många intervjuer han gjort, ett viktigt material som på ett utmärkt sätt kompletterar de torrare arkivhandlingarna. Sist men inte minst har boken berikats med ett stort bildmaterial, såväl äldre som nytagna fotografier. Svag som jag är för gamla kartor uppskattar jag att så många fått plats mellan bokens pärmar.

Det är en gedigen bymonografi som Åhman åstadkommit. Texten löper lätt men har samtidigt en känslighet i beskrivningarna av byborna som intervjuats. Åhman beklagar visserligen att hans föräldrageneration, som nu är borta, inte intervjuats och det kan man självklart hålla med om. Samtidigt är det en viktig dokumentationsinsats som nu satts på pränt och lämnats över till kommande generationer.

Lennart Rosander

Det är en gedigen bymonografi som Åhman åstadkommit. Texten löper lätt men har samtidigt en känslighet i beskrivningarna av byborna som intervjuats.

Öarnas mat

Skärgårdsutflykter till krog, gård och brygga. Skärgårdsstiftelsens vänbok 2020.

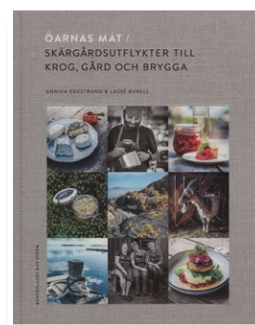
Av Annika Edestrand. Fotograf Lasse Burell. Bokförlaget Max Ström 2020.

Det blandade innehållet i Skärgårdsstiftelsens vänböcker genom åren har skrivat upp nyfikenheten inför varje ny bok. Med skärgården som sammanhållande bakgrund har varje ny bok kunnat bjuda på nästan vilka spännande överraskningar som helst. Årets bok har dock ett tema som knappast kan beskyllas för att vara ovanligt i dessa tider, mat och recept.

Bokens författare och fotograf har matspanat i skärgården - en resa som

resultat i tio berättelser från lika många platser. Från Lidö i norr till Nättarö i söder möter vi människor som på olika sätt och i olika roller har mat och livsmedel som sin passion. Med oss som minne från dessa besök får vi ett stort antal recept och här gäller definitivt inte uppmaningen att inte pröva detta hemma.

I förordet påpekar Anna Waxin, skärgårdsstiftelsens vd, att dessa tio platser naturligtvis bara är en liten del av alla krogar, bagerier och

gårdsbutiker som finns runt om i Stockholms skärgård. Det hade varit intressant att veta varför just dessa tio valts ut.

Lennart Rosander

Äldre äppelsorter för dagens trädgårdar

Nationella genbankens klonarkivsvårdar rekommenderar.

Redaktör: Inger Hjalmarsson.

Utgiven av Sveriges lantbruksuniversitet (SLU). Alnarp 2019.

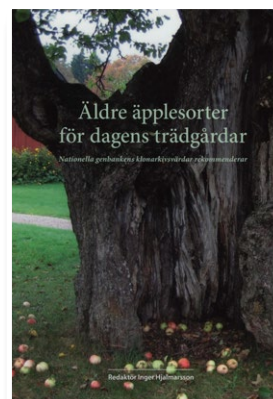
Boken har karaktär av katalog där sammanlagt 75 äppelsorter presenteras i text och bild. Men det är sannerligen ingen trist uppräknings utan varje äpple beskrivs i korta men informativa texter och vackra färgbilder på både blomman och frukten. De 75 olika äpplena är alla så kallade mandatsorter. Detta innebär att de skall bevaras för framtida generationer genom den organisation som kallas Nationella genbanken. Praktiskt är bevarandet ordnat så att totalt fyra träd av varje sort alltid ingår i genbanken. Två odlas lokalt i det som kallas klonarkiv och två vid lantbruksuniversitetet i Alnarp.

Totalt finns det idag omkring 250

mandatsorter av äpplen där målsättningen är att samtliga skall bevaras med fyra träd. Av de 75 som ingår i boken är runt 50 svenska lokalsorter, fyra ett resultat av växtförädling och resten utländska sorter med lång odlingstradition i vårt land.

Äppelsorterna förökas genom ympning vilket är en form av kloning därav benämningen klonarkiv på de platser där träden odlas. Fördelarna med lokala klonarkiv på olika håll i landet är flera. Bevarandet blir säkrare när de fyra träden odlas på två olika platser och det pedagogiska arbetet vinner på att man kan visa upp de lokala sorterna där de har sitt ursprung.

Sammanlagt 15 klonarkiv bidrar

med text och bild på lokala sorter. Detta gör att presentationerna varierar på ett välgörande sätt och motverkar den risk som alltid finns för enahanda uppräknings i katalogens form. Till detta kommer att för alla som tycker lika mycket om ord som frukt så blir namnen på de olika sorterna ofta ren poesi. Vad sägs om "Strimmig Vinterkalvill", "Eldrött Duväpple", "Guldparmän" eller "Rosenhäger"?

Lennart Rosander

I skuggan av Blåkulla

Hus och människor i Hagalunds arbetsplatsområde. Av Bo Madestrand, redaktör och huvudförfattare. Foto Ola Bergengren. Balkong förlag 2020.

Vi har alla varit där någon gång. Letat efter ett företag som tillverkar specialdelar av något slag eller på jakt efter den där lilla bilverkstan som gör så bra jobb. Eller under senare årtionden på väg till datafirman som med magiska händer fixar alla fel en dator kan råka ut för. Men för många har det kanske varit platsen där man är ut och är in tjänat sitt dagliga bröd. Jag talar om alla industri- och arbetsplatsområden runt våra städer. Till förvillelse lika hävdar de tillfälliga besökarna. Med individuella drag och starka personligheter svarar de som levt sina arbetsliv där.

Jämfört med de delar av den byggda miljö där människor har sina hem vågar jag påstå att dessa arbetsplatsområden har uppmärksammat och beskrivits i betydligt mindre utsträck-

ning. Den här boken bidrar i hög grad till att rätta till denna obalans.

Det är en snygg bok som med ett stämningsfullt bildspråk ger både kropp och själ åt ett område som kanske inte skulle vinna några skönhetspriser men väl speglar 1900-talets industri- och kontorsarkitektur. Särskilt tycker jag om det första kapitlet

I SKUGGAN
AV BLÅKULLA

HUS OCH
MÄNNISKOR
I HAGALUNDS
ARBETSPLATS-
OMRÅDE

BALKONG

"Området". I en serie fina, okommenterade, bilder som ger oss både översikter och detaljer där oväntade vinklar och ljusspel fångar den särpräglade atmosfär som är så typisk för miljöer formade av vad människor gör.

Men vi möter inga människor i detta första avsnitt, bara spåren av dem. Vi får vänta fram till mitten av boken innan de som finns bakom tegel- och plåtfasaderna träder fram. Genom Madestrands intervjuarbete får vi träffa unga tjejer som spelar rockmusik men också mikrofontillverkare, konstnärer och bilmekaniker. Tillsammans speglar de den mångfald som kännetecknar områden av detta slag.

Men som kulturhistoriker hade jag inte varit helt nöjd om berättelsen stannat vid samtiden. Nu får vi, som tur är, också en välbehövlig historisk tillbakablick i kapitlet "Dåtid". Här saknar jag dock uppgifter i bildtexterna om vilka som tagit de äldre bilderna eller om detta inte är känt ur vilka samlingar de hämtats.

Lennart Rosander

Perspektiv på Hägersten V

Hägerstensbygden 2020. Redaktör Hans Jungnell.

Utgiven av Hägerstens Hembygdsförening.

Årsskriften från Hägerstens Hembygdsförening 2020 är ett bra exempel på hur lokalhistoria också kan spegla ett större historiskt skede. Hur de unika exemplen inom ett begränsat område samtidigt förmedlar den övergripande, generella berättelsen. I Hägerstensbygden 2020 står det sena 1800- och tidiga 1900-talet i fokus. En tid då folkrörelsernas framväxt och en alltmer omfattande industrialisering utgjorde bärande delar i samhällsutvecklingen. Folkrörelserna och industrierna i Hägersten är också navet i hembygdsföreningens årsskrift 2020. De tre dominerande folkrörelserna kring sekelskiftet 1900 var frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen.

Vi får möta dem alla från den hägerstenska horisonten. I kapitlet "Folkrörelser i Hägersten" beskrivs i tidsordning efter tillkomst, från mitten av 1800-talet och framåt, frikyr-

koförsamlingarna, nykterhetslogerna och arbetarrörelsens fackföreningar och politiska sammanslutningar.

Här ges en levande beskrivning av miljöerna och människorna som byggde dessa folkrörelser. Ett spännande människöde kring mitten av 1800-talet är den politiskt radikale Franz Sjöberg som startade den första socialistiska tidningen, "Folkets röst", redan i slutet av år 1849.

Efter skildringen av arbetarrörelsens framväxt beskrivs några av de industrimiljöer som utgjorde grunden för denna folkrörelse. Först får vi stifta bekantskap med en något udda industrietablering som dessutom kom att bli tämligen kortvarig. Mellan åren 1849 och 1854 fanns en hytta för produktion av zink i Ekensberg vid Mälaren söder om Stora Essingen. Det hela hade karaktären av försöksverksamhet där malmen bröts norr om Askersund för att sedan

transporteras till Vättern och vidare via Göta Kanal till Stockholm.

Avslutningsvis presenteras Hägerstens industriområde med sina olika företag. Området står i begrepp att bebyggas med bostäder och förtjänar därför väl ett kapitel i denna skrift. Störst uppmärksamhet ägnas de företag som tillverkat ljusskyltar i neonteknik – en alldeles rimlig prioritering ty finns det något mer typiskt för den pulserande storstaden under 1900-talet än ljusreklamen och neonskyltarna?

Lennart Rosander

Tvättstugor och torkklador på Södertörn

Så tar du hand om din kulturbyggnad. Utgiven av Länsstyrelsen i Stockholms län, enheten för kulturmiljö (Fakta 2020:5).

Text Eva-Lotta Erlingsson, Stockholms Byggnadsantikvarier AB.

Trots det lilla formatet, bara sju sidor, är detta ett innehållsrikt och nyttigt häfte. Här finns både handfasta råd om byggnadsvård och en välskriven kulturhistorisk bakgrund. Målgruppen, föreställer jag mig, är i första hand personer eller föreningar som äger den här typen av byggnader. Här finns nämligen också information om hur man kan söka ekonomiskt stöd för att rusta upp äldre tvättstugor och torkklador.

Men den informativa bakgrundstexten sätter byggnaderna i sina historiska sammanhang och borde komma fler till del. Här berättas nämligen om en omfattande verksamhet som bedrevs av ett flertal småföretag långt in på

1900-talet. Med tyngdpunkt inom nuvarande Huddinge och Haninge kommuner växte under 1800-talet en stor servicenäring fram som betjänade

huvudstaden. När vattnen vid Stockholms bryggor och kajer blivit så förorenade att det var omöjligt att tvätta där fanns fortfarande rena vattendrag och sjöar i stadens närhet och en ny näring kunde etableras.

Tvätterierna i Stockholms närhet är ett bra exempel på det specialiserade omland som ofta fanns runt större städer. Under lång tid hade ett intensivt utbyte av varor och tjänster ägt rum mellan Stockholm och den omgivande landsbygden. Flera hembygdsföreningar har också uppmärksammat detta samspel och givit ut skrifter inom området.

Lennart Rosander

Rädda Huddinges äldsta träd

I våras blev vi i Värby-Fittja hembygdsgeningsförening via media uppmärksam-
made på att Trafikverket hos Länssty-
relsen begärt att fridlysningen (1933) av
Huddinges äldsta träd, Hagstaeken, ska
upphävas. Eken beräknas vara 500 år
gammal. Trafikverket vill att trädet ska
fällas på grund av trafikfara.

Vi i föreningen fann detta vara en
ganska ogrundad begäran då Trafikver-
ket i sin vägplan för Tvärförbindelse
Södertörn planerat in en omläggning
av Glömstavägen för att trädet skulle
kunna stå kvar. Länsstyrelsens träd-
expert hade dessutom presenterat
förslag på hur eken med uppstagnig
och försiktig beskärning skulle kunna

räddas. Därtill får trädet enligt Hud-
dinge kommuns detaljplan för området
inte fällas.

Värby-Fittja Hembygdsgeningsförening tog
därför initiativ till att överklaga beslutet.
Tillsammans med Huddinge Natur-
skyddsförening, Huddinge Hembygdsg-
förening och Backens Fastighetsägar-
förening överklagade vi till regeringen
länsstyrelsens beslut om upphävande
av fridlysningen. Huddinge Kommun
lämnade även in en egen överklagan
av Länsstyrelsens beslut. Något svar på
överklagan har i skrivande stund (slutet
av september) ännu inte kommit ♦

*Olle Magnusson,
Värby-Fittja hembygdsgeningsförening*

Årsmötet höll avstånd

Den 25 augusti samlades 19 per-
soner på gårdstunet hos Sollentuna
Hembygdsgeningsförening. Fem månader
senare än planerat hölls då Stock-
holms läns hembygdsgeningsförbunds års-
möte och i strålände solnsken kunde
deltagarna sitta på coronasäkrat
avstånd från varandra.

Det var ett annorlunda årsmöte
där medlemmarna i förväg hade fått
möjlighet att både poströsta och rö-
sta med ett utökat ombudsförfarande.
Det erbjöds varken fika, föredrag
eller diplomutdelning, allt för att
minska de sociala kontakterna. Men
Sollentuna Hembygdsgeningsför-
bunds ordförande Anders Boberg berättade om
gården och föreningen innan mötet
startade och visst bjöds det på en
kopp kaffe efter avslutat möte. Vissa
traditioner är svåra att bryta...

Det var färre ombud än vanligt
men ändå fler än vad förbundet trott.
Sammanlagt var det 54 ombud från
17 medlemsföreningar och av dessa
var 7 ledamöter i förbundsstyrelsen.
Mötesordförande var tidigare kul-
turminister Lena Adelsohn Liljeroth
och hon skötte uppdraget med den
äran. Inga avgående ledamöter men
ett nyval av Lars Nylén från Rosla-
gens Sjöfartsminnesförening vilket
innebär att förbundet nu har elva
kompetenta ledamöter som ska lotsa
förbundet in i framtiden. ♦

Ann Pettersson

Foto: Klas Lundkvist.

Notiser

Länsförbundets remissvar på Sjötrafikutredningen

Länsförbundets Skärgårdsgrupp har lämnat ett remissvar på den Sjötrafikutredning som Region Stockholm gjort.

För boende och besökare i Stockholms skärgård är möjligheten till kollektiva transporter en viktig fråga. Stockholms läns hembygdsförbund har cirka 35 medlemsföreningar med verksamhet i skärgården. För dessa

föreningar och deras medlemmar är också tillgången till kollektivtrafik en fråga som rör hembygdens möjligheter till utveckling.

Sjötrafikutredningen presenterar två alternativ: Alternativ 1 innebär i princip en förlängning av nuvarande struktur för skärgårdstrafiken med kommunikation från och till Stockholms centrum. Alternativ 2 innebär,

enklert uttryckt, att landkommunikationer, främst med buss, ska ske till replipunkter i skärgården där mindre fartyg tar över vidare transporter. Detta alternativ är tänkt att ge fast- och deltidsboende snabbare kommunikationer. Men förslaget kommer att påverka besöksnäringarna negativt. Tillfälliga besökare kommer knappast att först vilja sätta sig på en buss för nå ut till skärgårdens öar.

Tyvärr tar inget av alternativen enligt Skärgårdsgruppens mening ett helhetsgrepp. Det krävs därför att utredningen görs om så att fördelarna med alternativ 1 respektive alternativ 2 kombineras, det vill säga att man utgår från ett helhetsperspektiv.

Remissvaret finns i sin helhet på länsförbundets hemsida:

hembygd.se/stockholm. ♦

Lars Jacobsson

Foto: Siv Ljungberg

Nu stärker vi hembygdsturismen

Hembygdsrörelsen är bra på evenemang! Varje år besöker omkring fem miljoner människor över 25 000 olika evenemang runt om i landet. Alltifrån berättarkvällar till veteranbilsträffar, marknadsdagar, spelmansstämmor och midsommarfiranden.

Många föreningar har aktiviteter som vänder sig till turister som är nyfikna på kulturarvet och vill uppleva något speciellt. Både Sveriges Hembygdsförbund och Stockholms läns hembygdsförbund tror att detta kan utvecklas ännu mer. Hembygdsrörelsen har goda förutsättningar att stärka sin position inom besöksnäringen. Många besökare efterfrågar just det som hembygdsrörelsen kan erbjuda – berättelser, genuina upplevelser och lokala traditioner. Frågan är bara hur?

Sveriges Hembygdsförbund har med stöd av Tillväxtverket genomfört

en förstudie om utveckling av hembygdsturismen. Av rapporten framgår att vi har mycket goda förutsättningar att lyckas, men att det finns en del utmaningar att ta tag i och ett antal viktiga utvecklingsområden som vi behöver driva. Men en sak är säker, hembygdsrörelsen är en viktig aktör för att utveckla kulturturismen och tillgängliggöra vårt kulturarv.

Stockholms läns hembygdsförbund vill kartlägga länets förutsättningar och för att vi i vår region ska säkerställa att vi kan dra nytta av och bidra till den fortsatta utvecklingen kommer förbundet att samarbeta med konsultföretaget Graffman AB (graffman.se) i arbetet med att utveckla och stärka vår attraktions- och konkurrenskraft. ♦

Ann Pettersson

Foto: Ingrid Jacobsson

Vill du få vårt
nyhetsbrev?

Mejla oss på
info@stockholmshembygd.se

Dyviks blomsterodling har fått en egen utställning i det nya museet (t v). Där finns också minnen från Lovös äldsta tid, kopior av vikingars vapen och sköld (t h). Kopiorna är gjorda av arkeologen och konstnären Bo Petré. Foto: Håkan Svensson.

Nytt museum på Lovö

Lovö hembygdsförening har invigt ett nytt museum, som ska spegla Lovön under olika tidsperioder. Föreningen var helt enig om att inte göra ett hembygdsmuseum med de gamla jordbruksredskap tidigare generationer samlat i ett stort sädesmagasin från 1850. I stället har det blivit en blandning av arkeologi, trädgårdsnäringen och FRA – Försvarets Radioanstalt, som är Lovös största arbetsplats.

På bottenvåningen berättar arkeologen, docent Bo Petré, som i 37 år grävt på Lovö, om öns äldsta historia. Där visas utvecklingen från utskärgård 3400 år f.Kr. till vikingatidens slut. Bo Petré är också konstnär med förmåga att ge de arkeologiska fynden liv i den miljö där de upptäcktes.

Det största gravfältet ligger vid Lunda (RAÄ 27) med 155 gravar i obruten följd från ca 375 e.Kr. till 1050 e.Kr. Begravningsritualerna var viktiga. Innan kristendomen blev allmän var gravarna brandgravar där den döde följdes till dödsriket av många husdjur; ko, häst, hund, get, svin, fågel och ibland katt. Det finns också runstenar kring Lovö kyrka från denna tid.

Mellanvåningen handlar om trädgårdsnäringen med Dyviks blomsterodling som exempel. Utställningen har gjorts av Karin och Jörgen Ek. Karin föddes på Dyvik, som drevs av hennes föräldrar Linde och Sven Brewitz. De gifte sig 1952 och arbetade hårt för sin försörjning, särskilt som man saknade både indraget vatten och elektricitet för drivbänkar och växthus. Man hämtade vatten i Mälaren till alla bänkarna. Arbetet underlättades när elektricitet kom till Dyvik 1969. Transporterna av frukt och grönt till Klaratorget i Stockholm skedde med en Chevrolet av årsmodell 1936. Under somrarna hjälpte alla till – foton visar släktingar och sommargäster med barn i olika åldrar som skördar och lastar.

Men under andra halvan av 1900-talet tilltog importen av grönsaker och blommor. En efter en av Lovös 24 handelsträdgårdar lades ner. Dyviks blomsterodling fortsatte i mindre skala ett antal år. Linde plockade blommor och satt sedan i garaget och band blandbuketter, som Sven tidigt morgonen efter körde till Mälartorget och senare till Årsta partihallar.

Övre planet i museet handlar om FRA (Försvarets Radioanstalt), Lovös överlägset största arbetsplats. Först visas ett foto av FRA:s första GD, en sjöofficer med imponerande uniform. Sista bilden visar den pågående stora utbyggnaden av FRA. Däremellan skildras med stor noggrannhet den spännande och betydelsefulla historien om operation Stella Polaris - tre lastbåtar som under andra världskriget fraktar finländska underrättelseofficerare med familjer och hemligt material över Bottenviken till Sverige. Den finska underrättelsetjänsten hade knäckt den sovjetiska hemliga koden och man visste när och var det stora anfallet mot Finland skulle komma. Allt finskt artilleri ställdes in mot den väg där anfallet väntades. Detta räddade den finländska självständigheten och Finland blev det enda land längs den sovjetiska gränsen som inte ockuperades. ♦

*Bertil Ottoson,
Lovö Hembygdsförening*

Museet, som ligger i Magasinet, Hogsta 12, Drottningholm, kommer inte att ha fasta öppettider, men är ni en grupp som vill besöka det kan ni kontakta Bertil Ottosson på mejl: bertil@ottoson.cool

Notiser

Material för att bli digital.
Foto: Ingrid Jacobsson.

Digital kompetenshöjning

Sedan mars är inget sig likt. Under vårens och sommarens varma dagar har vi kunnat träffas utomhus men nu under höst och vinter behöver alla hembygdsföreningar hitta nya sätt att mötas för att kunna hålla igång verksamheten. Kanske kommer även nästa verksamhetsår att påverkas av den pågående pandemin och då kan de digitala mötesplatserna bli en viktig pusselbit för att bibehålla

verksamheten och den demokratiska strukturen. Det är troligt att den digitala verksamheten fortsätter att vara ett viktigt komplement till de fysiska mötena även när världen återgår till ett mer normalt tillstånd.

För att höja den digitala kompetensen hos medlemmarna samarbetar förbundet med studieförbundet Sensus och erbjuder kurser i hur man kan hålla möten, seminarier och föreläsningar med hjälp av det digitala mötesverktyget Zoom. Det finns naturligtvis även andra tekniska lösningar men vi har valt Zoom för att det känns användarvänligt. Om din

förening samarbetar med något annat studieförbund, kontakta dem och be om hjälp för att komma igång. Alla studieförbunden har material som hjälper dig att bli mer digital. ♦
Ann Pettersson

Bli digital – praktiskt och roligt

Nätet, länkar, appar, surfa, Googla... Somliga av uttrycken är relativt nya, andra har fått en ny innebörd. För inte så länge sedan hade ett samtal om nät eller att surfa handlat om företeelser knutna till vatten, men idag vet nog alla att det även kan ha en annan betydelse. Däremot finns det säkert många som kanske bara har en vag aning om vad de egentligen betyder, då är lätt hänt att man känner sig utanför.

Räds varken orden eller dess innehåll, det är inte så komplicerat. Det har ni mitt ord på.

Det händer dagligen i mitt arbete med Hembygdsportalen på Sveriges Hembygdsförbunds kansli, att oavsett kunskapsnivå, talar vi förbi varandra ibland. Precis som i det vardagliga samtalet har vi olika valörer på orden trots att vi rör oss med vedertagna termer. Då får man förklara för varandra med andra ord, svårare är det inte.

Kom också ihåg att ingen kan allt, varken inom den digitala- eller analoga världen.

"Bli digital" är en uppmaning som dyker upp både här och där. Men om jag inte vill, inte känner något behov, "Det där kan jag aldrig lära mig" eller "Jag vet inte ens vad det innebär. MÅSTE jag bli digital?" Tack och lov är det inget man måste, men det underlättar och öppnar nya möjligheter.

Själv var jag väldigt motsträvig till en början, ville inte ens äga en elvisp, då jag ville ha fysisk kontroll över vad jag gjorde. När jag slutligen gjorde entré i den digitala världen var frågorna många och användarvänligheten nästan obefintlig. Jag hade tur som hade en tålmodig bror som kunde hjälpa mig och jag lärde mig den hårda vägen att "dumma" frågor var nödvändiga. Det är inte bara en klyscha: "Det finns inga dumma frågor", de rätar bara ut alla rynkor i pannan.

Tack och lov har utvecklingen gått i raketfart vad gäller användarvänlighet och det finns alltid någon som har haft samma problem och man kan fråga, i verkliga livet eller via en sökning på nätet.

Trots min motsträvighet är jag idag glad att jag blev digital. Igår var jag på födelsedagskalas i New York, hemma i mitt vardagsrum. Idag leder jag ett seminarium, från mitt kök. Trots 35 mil till mor, barn och barnbarn kan vi ses via nätet varje dag.

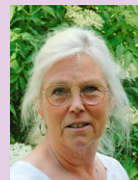
Ta tillfället i akt! Oavsett, om, till vad, eller hur, du vill utnyttja de digitala tjänsterna som finns, är detta ett tillfälle att på nybörjarnivå lära känna den digitala världen. Studieförbunden har tagit fram kursmaterial för er. Kontakta din hembygdskonsulent så hjälper hon dig vidare.

Hembygdsförbundet anordnar också under hösten webbseminarier om Hembygdsportalen, där ni som har viss datavana kan delta. Man måste inte vara administratör eller redaktör för föreningens sida, det räcker med ett intresse om hur det fungerar och vad föreningen har för möjligheter att lagra och presentera sitt material på Hembygdsportalen.

Ge er ut och surfa på nätet, länka er hit och dit! Hela världen ligger för era fötter.

Varför inte surfa runt på Hembygdsportalen, som innehåller så mycket material att man aldrig behöver ha tråkigt.

Monica Öjes Dahlberg,
Support för Hembygdsportalen, SHF
www.hembygd.se/shf

En tidskrift för kultur och miljö.
Utges av Stockholms läns hembygdsförbund.
Utkommer fyra gånger om året.
Ansvarig utgivare: Ordförande Anita Lundin.

POSTADRESS

Sabbatsbergsvägen 6, 113 61 Stockholm

REDAKTIONSGRUPP

Ann Pettersson, redaktör
ann@hembygd.se
Tel 08 30 21 80

Ingrid Jacobsson, vik redaktör
ingrid.jacobsson@bredband.net
Tel 070 572 35 24

Brittmarie Urve, skribent
urve@telia.com
Tel 070 817 61 67

Lennart Rosander, skribent
bclennart.rosander@gmail.com
Tel 070 759 58 99

Marcus Lundblad-Joons, formgivning
marcusjoons@gmail.com

VILL DU ANNONSERA?

e-post: ann@hembygd.se

VILL DU PRENUMERERA?

- Pris: 130 kr/år
- Studentpris: 80 kr/år
- Genom hembygdsförening: 80 kr/år
- Prenumeration till samtliga medlemmar i en hembygdsförening ger ett pris på 50 kr per medlem och år. Kontakta redaktör Ann Pettersson för mer information.

SÅ HÄR BESTÄLLER DU EN PRENUMERATION:

Sätt in beloppet för din prenumeration, (se ovan) på plusgirokonto: 58 83 56-6. Ange "Ledungen", ditt namn och din adress.

TRYCK

V-TAB VIMMERBY
ISSN 0348-4750

Hitta bilder från din hembygdsförening!

På webben kan du hitta bilder från din hembygd och andra platser i länet via *Kollektivt kulturarv* på samlingar.kulturarvstockholm.se

Vill ni att er hembygdsförenings samlingar ska synas på webben? Läs mer och kontakta oss via kulturarvstockholm.se

Stockholms läns hembygdsförbund och Stockholms läns museum driver tillsammans Kollektivt kulturarv. Syftet är att bidra till att hembygdsföreningarnas samlingar digitaliseras, bevaras och tillgängliggörs.

Foto: Axel Pehrson.
Från Danderyds hembygdsförening.

Vid obeställbarhet retur till:
Stockholms läns hembygdsförbund
Sabbatsbergsvägen 6, 113 61 Stockholm

UPP TÄCK HISTO RIEN

STOCKHOLMS
LÄNS
MUSEUM

SLÖJD STHLM

FÖLJ MED PÅ EN DIGITAL VANDRING

Ladda ner appen gratis från *App Store* eller
Google Play.

stockholmslansmuseum.se